

Тетяна ЧЕРНЕЦЬКА (Київ, Україна)

КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ЯК ДІЄВИЙ ЗАСІБ ОСУЧАСНЕННЯ МЕТИ І ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ПІДРОСТАЮЧИХ ПОКОЛІНЬ

У статті акцентовано увагу на аналізі знаннєво орієнтованого, особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів; висвітлено підхід до осучаснення формулювання мети уроку і представлення в її змісті сутнісного концепту компетентнісного підходу.

Ключові слова: компетентнісний підхід, осучаснення формулювання мети уроку.

The article focused on the analysis of the knowledge, personal and activity approaches; the approach to the updating of the lesson objective statement and its representation in the context of the essential concept of competency building approach are exposed in the article.

Key words: competency building approach, updating of the lesson objective statement.

Постановка проблеми. Одним зі шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх з актуальним та перспективним розвитком суспільства, інтегруванням до світового освітнього простору є розгляд процесу навчання та його результатів через призму компетентнісного підходу, що трактується як чинник, котрий сприяє модернізації змісту освіти й доповнює низку освітніх інновацій і класичних підходів, спрямованих на досягнення сучасних освітніх цілей.

Безперечно, сформованість знаннєво-вміннєвої сфери є важливою складовою цілепокладання періоду навчання учнів у школі. Поряд із цим особливої актуальності набувають і ті поняття, що розглядаються в площині компетентностей, оскільки, на думку багатьох міжнародних експертів, у сучасних умовах розвитку суспільства вони є тими індикаторами, котрі дозволяють визначити готовність учня-випускника до активного й повноцінного життя та здійснення продуктивної діяльності в умовах переосмислення ціннісних орієнтирів і стратегій людського буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Осмислення сутності компетентнісного підходу як освітньої інновації, розгляд різних аспектів його реалізації в освіті, здійснене у дослідженнях Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубаچهвої, та ін., дає підстави для формулювання певних узагальнень щодо понятійного апарату аналізованої дефініції, умов та ознак реалізації в освітньому процесі.

На основі аналізу наукових джерел вкажемо на те, що поняття «компетентнісний підхід» трактується в розрізі спрямованості освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу має бути формування загальної компетентності, яка є сукупністю ключових компетентностей та інтегрованою характеристикою особистості, що формується в процесі навчання й містить знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості.

Компетентнісний підхід до навчання ґрунтується на уявленнях про компетентність як загальну здатність особистості, надпредметне утворення, як інтегрований результат навчання, пов'язаний з умінням використовувати знання та власний досвід у конкретних життєвих ситуаціях.

Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі визначаються С. Трубачевою в такому контексті:

- чітке усвідомлення учасниками навчального процесу дидактичної специфіки поняття «компетентність»;
- конкретизоване визначення вимог до кінцевого рівня сформованості базових компетентностей учнів та до основних етапів їх формування;
- послідовність реалізації компетентнісного підходу на різних етапах та рівнях формування змісту шкільної освіти [6: 53-54].

Ознаки реалізації в освіті компетентнісного підходу можна представити такими тезами науковців:

- перенесення акценту з процесу навчання на його результат (С. Адам, Н. Бібік);
- перехід від парадигми викладання (передачі інформації) до парадигми учіння (Ю. Фролов, Д. Махотін);
- акцентування педагогічних впливів на формування ключових компетентностей загального позапредметного характеру й загальних умінь предметного характеру та посилення прикладного, практичного характеру системи освіти (С. Адам, А. Андреев, О. Корсакова, О. Пометун та ін.).

О. Овчарук вказує на те, що в рамках компетентнісного підходу в процесі формування змісту освіти передбачено посилення особистісної спрямованості процесу навчання. Експерти наголошують на необхідності забезпечення реальної навчально-пізнавальної активності дитини, що вимагає розширення можливостей для здійснення свідомого вибору в межах елементів змісту освіти, профілю навчання, способу засвоєння, типу навчального закладу, способу подолання труднощів у навчанні тощо. Така варіативність та особистісна орієнтованість освіти потребують також змін у теорії й методиці навчання, переходу до профільного навчання, змін у технологіях навчання на всіх ступенях

школи та зростання питомої ваги тих із них, які спрямовані на формування практичних навичок пошуку й аналізу інформації, самонавчання, самоорганізації, досвіду відповідального вибору та поведінки, становлення ціннісних орієнтацій [3: 62].

Метою статті є розгляд взаємопроникненості й взаємообумовленості впровадження в освіті знаннево орієнтованого, особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів, висвітлення підходу до осучаснення формулювання мети уроку і представлення в її змісті сутнісного концепту компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Варто підкреслити, що інформаційний рівень оволодіння знаннями забезпечується знаннево орієнтованим підходом до організації процесу навчання, оскільки зазначений підхід, перш за все, спрямований на масову практику трансляції на уроці готового знання. Отже, знаннево орієнтована система освіти, за Д. Івановим, виявилася неефективною в сучасних умовах з огляду на замкнутість на самій собі, існування великої кількості форм, що не існують ніде, окрім самої системи освіти. Значущість результатів знаннево орієнтованої системи освіти втрачається відразу поза її межами, адже результати є максимально дієвими з позицій здійснення процесу навчання, оскільки знаннево орієнтований підхід до організації навчання в цілому зводиться до передачі учневі готового знання у вигляді інформації або заздалегідь складеної чи алгоритмізованої практики.

Разом з тим слід акцентувати увагу на тому, що компетентнісний підхід аж ніяк не протистоїть знаннево орієнтованій освіті. За Д. Івановим, це пояснюється, в першу чергу, остаточною невизначеністю змісту поняття «знання», співвіднесенням останнього з поняттям «інформація», що є компонентом поняття «знання».

Як доводить науковець, знання завжди належать кому-небудь, натомість інформацію можна отримати, купити. У разі, якщо знання стають всезагальним досягненням, вони збагачують націю в цілому, а інформація у цьому випадку втрачає свою цінність. Увійти в світ знань, так як і в світ мистецтва, набагато важче, ніж у світ інформації. Знання мають життєвий та особистісний зміст, а відтак мають цінність, натомість інформація – це, в першу чергу, засіб.

Анулювати абсолютизацію одного із компонентів знання, зокрема знань у формі інформації, можливо за умови реалізації в процесі навчання компетентнісного підходу, орієнтованого на формування в учнів цілісного особистісного досвіду, ціннісно-сміслової оцінки та акцентування уваги на результаті освіти, причому в якості результату береться не сума засвоєної інформації, а здібності людини діяти в різних ситуаціях.

У контексті зазначеного актуальним є розгляд компетентнісного підходу як освітньої інновації, за умови реалізації якої відбувається спроба внести особистісний смисл в освітній процес, оскільки результати освіти набувають значущості і поза системою освіти.

Переорієнтація парадигми освіти зі знанневої в компетентнісну, перш за все, спричинена усвідомленням особливостей традиційного підходу до організації процесу навчання, що здебільшого характеризується домінуванням дидактичної зосередженості на передачі певної сукупності знань над дидактичними впливами на вихованців, цілепокладання яких розглядається в площинах формування вмінневої підготовки, особистісних якостей і поведінкової обізнаності, необхідних для самореалізації особистості в повсякденному житті.

Сучасний погляд на знання вирізняється від традиційного тим, що знаннева підготовка не вважається головним критерієм підготовки підростаючого покоління до ефективного функціонування в умовах інформаційного суспільства, оскільки в світлі наукових досліджень знаннева інформація постійно зазнає уточнення, доповнення, а доволі часто й кардинального оновлення.

З огляду на це відбувається зміщення пріоритетних акцентів зі знанневої підготовки на знаннево-вміннево-поведінкову, котрою забезпечуються процеси самостійного оволодіння знаннями, оптимального й мобільного їх використання в процесі життєдіяльності, здійснення творчої за стилем діяльності, реалізації самостійності в прийнятті рішень.

Згідно з концепцією проекту TUNING знання, пронизуючи наскрізно зміст вміннево-поведінкової підготовки, набувають здатності інтегрованого взаємопроникнення й розглядаються в трьох взаємодоповнюючих контекстах:

- знання та розуміння (теоретичні знання та здатність їх розуміти);
- знання як діяти (застосування знань на практиці у вигляді умінь, навичок, способів діяльності);
- знання як бути (особистісні цінності) [2].

Компетентнісний підхід пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки стосується особистості учня й може бути реалізованим та перевіреном тільки в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій. Реалізація окресленого підходу потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для «всіх» учнів, на суб'єктивні надбання одного учня, які можна виміряти (О. Чернишов, Л. Чернігова).

Компетентнісний підхід передбачає доцільну та оптимальну єдність, взаємопроникнення та доповнення складовими різних підходів, у тому числі й складовими особистісно орієнтованого й

діяльнісного підходів. На підтвердження останнього Н.О. Селезньова акцентує увагу на тому, що в основі як компетентнісного, так і діяльнісного підходів лежить ідея активного діяльнісного характеру змісту освіти. Окрім того, для зазначених підходів характерними є такі ознаки:

- переведення учіння в площину індивідуальної діяльності учня; використання диференційованих програм навчання; спрямованість роботи вчителя на саморозвиток особистості учня; зміна статусу учня з об'єкта на суб'єкт навчання (Л. Яценко);

- співпраця, співтворчість, стимулювання розвитку й саморозвитку; зосередження на потребах суб'єктів навчання, створення ситуацій вибору та відповідальності, переважання навчального діалогу (М. Левшин, О. Савченко) та інше.

Латентне взаємопроникнення окреслених підходів можна довести з огляду на те, що особистісно орієнтований підхід «не стільки спрямований на передачу учневі знань, скільки стимулює проявлення його в самому собі, формування себе» [4: 169], адже, на думку А.В. Хуторського, навчальний матеріал виступає як зовнішній зміст освіти, а особистісні новоутворення учня, сформовані в процесі «освоєння» цього матеріалу, складають внутрішній зміст. При цьому навчальний матеріал (зовнішній зміст) виступає середовищем для формування внутрішнього змісту завдяки неповторності й унікальності кожної особистості. Шлях освоєння зовнішнього змісту різний, і відповідно повинен різнитися внутрішній зміст освіти. Проте у всіх випадках він стосується таких компонентів освіти:

- інформаційний (базовий зміст навчальних дисциплін);
- діяльнісний (способи діяльності, у тому числі й рефлексивно проявлені, індивідуальні для кожного учня);

- рефлексивний (сукупність знань): «що» (інформація про зміст власного знання і незнання); «як» (інформація про засвоєні й незасвоєні способи добування й перетворення знань); «навіщо» (розуміння смислу інформації); «знаю я» (самовизначення себе по відношенню до знань) [5: 187-190].

Слід вказати й на те, що в процесі реалізації компетентнісного підходу навчально-пізнавальна діяльність спрямована на формування в учнів здатності до поєднання взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії. Відповідно компетентності набувають значення власних цінностей суб'єктів навчання. Такі ж результати є бажаними й для процесу впровадження особистісно орієнтованого підходу до навчання.

Отже, за реалізації компетентнісного підходу вноситься особистісний смисл в освітній процес, оскільки результати навчання набувають значущості як в самій системі освіти, так і поза її межами, а в якості освітнього результату виступає не кількість засвоєної інформації, а загальна здатність і готовність до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, набутих у процесі навчання й виховання. Фактично сформовані особистісні утворення учнів розглядаються як продукти процесів соціалізації, навчання, загальної професійної підготовки до виконання всього спектра життєвих функцій, особистісного становлення та фактора забезпечення спроможності до сприймання й задоволення індивідуальних і соціальних потреб.

Компетентнісно орієнтовані нововведення, маючи широкий спектр впливу на функціонування і розвиток освітньої галузі в цілому, найбільш повного поширення набули в площині удосконалення класно-урочної системи, уточнення дидактичного змісту сучасного уроку, з'ясування ролі вчителя та позиції учня в процесі навчання.

Історично так склалося, що шкільна справа зазнавала і зазнає певних корективів, зміст яких виправданий зміною пріоритетів поступального суспільного розвитку. А тому осучаснення уроку є процесом закономірним і спричиненим, в першу чергу, необхідністю приведення домінуючої організаційної форми навчання у відповідність до запитів інформаційного суспільства та створення умов для реалізації сучасних освітніх тенденцій становлення й розвитку особистості як активного суб'єкта суспільного життя.

Сучасне сприймання школи в контексті переосмислення самоцінності знань і самодостатності вчителя як єдиного джерела інформації має вияв, з одного боку, у функціонуванні навчального закладу як базового етапу освіченості, адаптації особистості до соціуму та самовизначення в житті, а з іншого, як установи з прогностичною відповіддю на виклики часу, котра функціонує як з урахуванням процесів, що поширюються в глобальному інформаційному просторі й глобально-локальних освітніх просторах і середовищах, так і установи, в якій організація навчання здійснюється з огляду на доцільність об'єднання в його змістово-процесуальних складових адаптивних і випереджально-пізнавальних функцій шкільної освіти та на необхідність задоволення актуальних і перспективних потреб учнів як активних суб'єктів процесу навчання.

А відтак, актуального звучання набуває осучаснення формулювання мети уроку та висвітлення в її змісті сутнісного концепту компетентнісного підходу. Формулювання мети уроку в контексті компетентнісного підходу може набувати нижченаведеного вигляду, в якому кількість та зміст ключових компетентностей подано деталізовано. У разі визначення мети конкретного уроку назви ключових компетентностей та їх змістове наповнення суттєво зменшуються в обсязі, оскільки діє принцип доцільності щодо їх добору.

Як приклад, наведено варіанти формулювання мети уроку в початковій та середній ланках освіти [7: 51].

Навчальний предмет: природознавство. 3 клас. Тема. Розмноження комах, риб, земноводних, плазунів, птахів, звірів у природі.

Мета: формувати компетентності: ключові (вміння вчитися – використовувати прийоми смислового групування матеріалу; соціальна – самоорганізовуватися до виконання різних видів навчально-пізнавальної діяльності в групі; загальнокультурна – ефективно застосовувати навички мовлення та норми мовної культури під час полілогічного спілкування; здоров'язбережувальна (життєві навички, що сприяють психічному здоров'ю) – раціонально планувати час) та предметні (продовжити формувати поняття «тварини – живі організми»; розширювати уявлення про розмноження та стадії розвитку тварин різних груп; вдосконалювати навички роботи з підручником і додатковою літературою); розвивати логічне мислення, спостережливість; виховувати бажання піклуватися про тварин.

Навчальний предмет: геометрія. 8 клас. Тема. Ознаки подібності трикутників.

Мета: формувати компетентності: ключові (вміння вчитися – самостійно добирати необхідні знання й способи діяльності для виконання навчально-пізнавальних завдань; використовувати інформацію з різних джерел для генерування власних ідей; виконувати в певній послідовності розумові й практичні дії; здійснювати самоперевірку, самоконтроль й самооцінювання шляхом зіставлення, аналізу, корекції, управління власними діями й психічними станами; загальнокультурна – адаптовуватися в мовному середовищі шляхом толерантно-активної участі в спілкуванні, ефективно застосовувати навички мовлення та норми мовної культури) та предметні (закріпити вміння учнів розв'язувати задачі, застосовуючи означення подібних трикутників, ознайомити із формулюванням першої ознаки подібності трикутників та її доведенням, формувати вміння самостійно розв'язувати задачі з опорою на зміст теореми, вчити узагальнювати інформацію та формулювати висновки); розвивати слухове зосередження, усне мовлення, творче мислення; виховувати бажання свідомо підпорядковувати способи поведінки реалізації засад партнерської взаємодії.

Висновки. Сучасна освіта має стати вагомим ресурсом пришвидшення інноваційного розвитку суспільства та засобом проектування й моделювання освітньо-інформаційного середовища майбутнього, вірогідним сценарієм функціонування якого є мобільне і адекватне реагування на виклики часу з домінуючим цілепокладанням у площині розвитку особистості, здатної повноцінно й активно здійснювати життєдіяльність, ефективно входити в інформаційний тип прогресу, інноваційно мислити й діяти в умовах потужних інтеграційних процесів цивілізаційного характеру.

Одним із напрямів досягнення окресленого є впровадження в освіті компетентнісного підходу, здійснення цілепокладання у відповідності до вимог часу, осучаснення формулювання мети уроку з домінуючим акцентом на формуванні компетентностей та моделювання процесу навчання в розрізі цілеспрямованої активізації учнів як суб'єктів інноваційного процесу навчання, поліфункціональної діяльності вчителя на уроці, оптимального використання інформаційних потоків, які поширюються не лише в глобальному інформаційному просторі, а й безпосередньо виокремлюються в освітніх просторах і середовищах та функціонують у локальному освітньо-інформаційному просторі уроку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід в освіті: світовий досвід та українські перспективи / Н.М. Бібік // Бібліотека освітньої політики [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 47–52.
2. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти // Компетентнісний підхід в освіті: світовий досвід та українські перспективи / Бібліотека освітньої політики [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 6–15.
3. Овчарук О. В. Результати емпіричних досліджень серед педагогічної громадськості щодо перспектив запровадження компетентнісного підходу до вітчизняного змісту освіти // Компетентнісний підхід в освіті: світовий досвід та українські перспективи / Бібліотека освітньої політики [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 59–65.
4. Остапенко А. А. Моделирование многомерной педагогической реальности: теория и технологии / А. А. Остапенко // М.: Народное образование, 2007. – 384 с.
5. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий / Г. К. Селевко. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – С. 708–719. – (у 2 кн., кн. 1).
6. Трубочева О. Е. Зміст сучасної шкільної освіти: дидактичний аспект / О. Е. Трубочева, О. П. Корсакова. – К., 1989. – 306 с.
7. Чернецька Т. І. Сучасний урок: теорія і практика моделювання : [навч. посібник] / Т. І. Чернецька. – К.: ТОВ "Праймдрук", 2011. – 352с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Чернецька Тетяна Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, учений секретар Національного центру «Мала академія наук України», завідувач відділу інформаційно-дидактичного моделювання Національного центру «Мала академія наук України».